

סימן יט [ז ע"א]

הקדמה

נחלקו ר' יוסי בן ר' יהודה ורבנן אם יש מלקות על קבלת דמו של בעל מום. כעת באה הגמרא להסביר את מקורותיהם של ריב"י ותנא קמא [רבנן]:

לשון ראשונה

אמר מר, משום רבי יוסי ברבי יהודה אמרו אף קבלת הדם. מאי טעמא דרבי יוסי ברבי יהודה, אמר קרא ומעוך וכתות ונתוק וכרות וגו', זו היא קבלת הדם שאמר רבי יוסי בר' יהודה. ולתנא קמא, האי לא תקריבו למה לי, מיבעי ליה לזריקת דמים. והא נפקא ליה מעל המזבח, אורחיה דקרא דמשתעי הכי. ורבי יוסי בר' יהודה נמי, אורחיה דקרא הוא; אין ה"ג, אלא קבלת הדם מנא ליה, נפקא ליה מהא ומיד בן נכר לא תקריבו זו היא קבלת הדם שאמר רבי יוסי ברבי יהודה. ולתנא קמא האי לא תקריבו למה לי, מיבעי ליה להאי ס"ד אמינא הואיל ולא נצטוו בני נח אלא על מחוסרי אברים, לא שנא במזבח דידהו, ולא שנא במזבח דידן, קמ"ל.

לשון שניה

רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף על קבלת הדם. מאי טעמא דכתיב ומעוך וכתות וגו' לא תקריבו זו קבלת הדם, וזריקה נפקא ליה מעל המזבח. ולרבנן נמי, תיפוק להו זריקה מן על המזבח; הכי נמי, ואלא לא תקריבו דמעוך למאי אתא, מפקינן לבמת יחיד. ולרבי יוסי ברבי יהודה, האי מיבעי ליה לבמת יחיד, אין הכי נמי, אלא לא תקריבו דקבלה מנא ליה, מיד בן נכר לא תקריבו זו קבלת הדם. ורבנן אצטריך, ס"ד אמינא הואיל ובני נח אין מצווין אלא על מחוסר אבר בבמה דלהו, אימא אנן נמי נקביל מינהו, קא משמע לן מכל אלה דלא מקבלינן.

שינויי נוסחאות

אמרו. כך הוא בכל כתבי היד. בדפוסים חסרה תיבה זו, והוסיפה השטמ"ק אות ב. **ונתוק וכרות וגו'.** במ חסר ונתוק וכרות וגו'. במקום זאת כתוב: **לא תקריבו ליי'.** בדומה לכך בשטמ"ק אות ג נוסף 'לא תקריבו', וכן הגיהו מסברא בגליון ש"ס וילנא. **זו היא.** כך הוא בכל כתבי היד. בדפוסים חסירה תיבת היא, וכן בשטמ"ק אות ג. **שאמר רבי יוסי בר' יהודה.** בשטמ"ק אות ג נמחקו תיבות אלו. במקום זאת נוסף: **וזריקה נפקא ליה מעל המזבח. לא תקריבו.** במ נוסף ליי'. **למה לי.** במ חסירות תיבות אלו. **לא תקריבו.** בפ נוסף את לחם וגו'. **זו היא.** כך הוא גם בכתבי היד, מלבד 11 שלא גורס היא. **שאמר רבי יוסי בר' יהודה.** בשטמ"ק אות ו נמחקו תיבות אלו. **מחוסרי אברים.** כן הוא בכל כתבי היד. בדפוסים כתוב **מחוסר אברים,** ונוסח זה נראה מוטעה. בשאר הש"ס הלשון היא **מחוסר אבר,** כמו בלשון השניה כאן. **אלא על מחוסרי אברים... קמ"ל.** במ משפט זה בסגנון שונה [דומה ללשון השניה]: **אלא מחוסרי אברים (בבהמה) [בבמה] דידהו, אימא נקבל מינייהו במזבח דידן, קמ"ל.** אולי במקור של כת"י זה היו כתובות שתי הלשונות, ואחר כך התערבו.

זו קבלת הדם. בשטמ"ק אות ז הגירסה זו היא **קבלת הדם. ולרבנן נמי תיפוק.** בשטמ"ק אות ז הנוסח הוא **ולת"ק האי לא תקריבו מיבעי ליה לזריקת דמים, ותיפוק. להוין.** כך הוא בכתבי היד. בדפוס ונציה כתוב בטעות ליה, ובדפוס וילנא תיקנו להו. בשטמ"ק אות ז מועתק ליה. [יש לברר אם כך יצא מתחת ידי רב"א, או שזו העתקה מדפוס ונציה]. נראה שנוסח כתבי היד הוא הנכון, מכיוון שמתאים הוא לביטויים שבהמשך הלשון השניה: 'דלהון' ו'מנהון'. הלשונות 'להון' ו'דלהון' הינן מיוחדות לאגדות שבש"ס ולמסכתות שלשון משונה, ואילו בשאר הש"ס הגמרא נוקטת בתיבות 'להו' ו'דידהו'.

'מינייהו'. **זריקה**. ב1 חסירה תיבה זו. **הכי נמי**. בשטמ"ק אות ז כתוב אין הכי נמי. **מפקינן**. בפל הנוסח **מפקין ליה**. ב1 הנוסח **מפקינן ליה**. ◀ נראה שנוסח פל הוא הנכון מביניהם. בשטמ"ק אות ח הגירסה **מיבעי ליה**. הא. על פי שטמ"ק אות ח 10. בדפוסים ובפל כתוב **האי מיבעי ליה**. בפל הנוסח **מיתבעי**. ◀ נראה שכך הגירסה הנכונה, שהרי אין לגמרא מקור שריב"י דורש כך את הפסוק, אלא הגמרא נוקטת מסברא שכך צריך לדרוש את הפסוק. **אלא לא תקריבו**. כן הוא בשטמ"ק אות ח ובכתבי היד. בדפוסים חסירה תיבת לא [אולי בדפוס נחסר מחמת טעות הדומות 'אלא – לא']. **מנא ליה**.

בשטמ"ק אות ח נוסף כאן בתחילת התירוץ **נפקא ליה**. **אין מצווין אלא על מחוסר אבר**. כן נוסח הדפוסים. ב1 הנוסח **מצווין על מחוסר אבר**, [כלומר רק על מחוסר אבר]. בפל הנוסח מעורב **אין מצווין על מחוסר אבר**, ונוסח זה וודאי משובש. **אימא**. כן נוסח שטמ"ק אות ט וכתבי היד. בדפוסים הנוסח הוא **דלמא**. **קא משמע לן מכל אלה דלא מקבלינן**. כן נוסח הדפוסים **ופל**. בשטמ"ק אות ט הנוסח הוא **קא משמע לן דלא**, 'מכל אלה' כי **אנן**. ב1 הנוסח הוא רק **קמ"ל**. בפירוש רש"י נראה שגרס כעין גירסתנו, אך בפירוש הרגמ"ה נראה שגרס כגירסת השטמ"ק.

מקורות הלשוניות

מקורות הלשון הראשונה: בראשונים: מושב זקנים [ויקרא כב כב], הרב המעילי [שטמ"ק אות ד]. בכתבי היד: פ 21 מ.

מקורות לשתי הלשוניות: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י [על פי הגהת שטמ"ק אות כב], רגמ"ה, שטמ"ק בכל הסוגיה. בכתבי היד: פלורנץ, וטיקן 119.

פירוש הלשונות

שתי הלשונות שוות במסקנתן לעניין קבלת דמו של בעל מום לדעת ריב"י – המקור לאסור עבודה זו הינו מן הכתוב 'ומיד בן נכר לא תקריבו'. בנוסף שוות שתי הלשונות מהו הדין הנלמד מפסוק זה לדעת רבנן - האיסור להקריב בעל מום שהקדישו הגוי. עוד שוות הלשונות שמתיות 'על המזבח ליקוק', מרבים זריקת דמו של בעל מום.

קיימת מחלוקת בין הלשונות מה ללמוד מן התיבות 'על המזבח ליקוק', וכן מן הפסוק 'ומעוך וכתות... לא תקריבו'. הלשון הראשונה סוברת שהתיבות 'על המזבח', אינן מלמדות הלכה אלא הן 'אורחיה דקרא', ומהפסוק 'ומעוך וכתות... לא תקריבו', מרבים איסור זריקת דמו של בעל מום⁴⁶. הלשון השניה סוברת שדווקא מהתיבות 'על המזבח', מרבים זריקת דמו של בעל מום, ומהפסוק 'ומעוך וכתות... לא תקריבו', מרבים איסור הקרבת בעל מום בבמת יחיד.

לפי הגירסה שלפנינו בדפוס ובכתבי היד יש הבדלי ניסוח רבים בין שתי הלשונות. אמנם לפי נוסחת השטמ"ק יש הבדלי ניסוח מועטים וסגנון שתי הלשונות דומה, מפני שבשטמ"ק הגיה בלשון הראשונה הגהות המשוות אותה ללשון השניה, וכן הגיה בלשון השניה הגהות המשוות אותה ללשון הראשונה. לענ"ד מסתבר שהנוסח המקורי הינו הנוסח שיש בו יותר הבדלים בין הלשונות, והנוסח המקרב אותם הינו נוסח שבו הושפעה הלשון השניה מהלשון הראשונה, וכן הלשון הראשונה מהלשון השניה.

עניין לשוני נוסף יש לבאר בסוגיה. ארבעה פעמים כתוב בגמרא 'לא תקריבו, זו קבלת הדם', פעמיים בלשון הראשונה ופעמיים בלשון השניה. התחלפו כאן הנוסחאות אם לגרוס 'זו' או לגרוס 'זו היא'. מסתבר לומר שאם המשך המשפט הוא 'שאמר ריב"י' [כפי הנוסח שלפנינו בלשון הראשונה], אזי מתאימה הגירסה 'זו היא'. אך אם אין המשך למשפט זה [כפי נוסח הלשון השניה, וכן גירסת השטמ"ק בלשון הראשונה], אזי הגירסה הנכונה היא 'זו'. מפני שהביטוי 'זו היא קבלת הדם' מתייחס לאיסור קבלת דמו של בעל מום, בתור מושג שכבר ידוע ללומד, ודבר זה מתאים רק אם המשך המשפט הוא 'שאמר ריב"י', כלומר שהלומד כבר שמע קודם לכן על דברי ריב"י.

הכללים הנזכרים מתאשרים ברוב עדי הנוסח אך לא בכולם. כל הגורסים בלשון הראשונה 'שאמר ריב"י' (דפוס וחמשה כתבי יד), גורסים 'זו היא' בשתי הפעמים שבלשון הראשונה. מלבד נוסח הדפוס בפעם הראשונה, ונוסח כת"י 11 בפעם השניה. כל המקורות שאינם גורסים 'דברי ריב"י' (דפוס ושני כתבי יד בלשון השניה, שטמ"ק בשתי הלשונות), גורסים 'זו' בשתי הפעמים. למעט שטמ"ק בפעם השניה בלשון הראשונה, וכן בפעם הראשונה בלשון השניה.

נפקא מינה בין הלשונות

הקרבת בעל מום של ישראל בבמה: בלשון השניה יש לימוד לאסור הקרבת בעל מום של ישראל בבמה, ואילו בלשון הראשונה אין זכר לדין זה. היה מקום לומר שהלשון הראשונה חולקת על עצם האיסור, אך במסכת זבחים (קכ ע"א) יש ברייתא מפורשת שאיסור בעל מום הינו גם בבמה קטנה, וכנראה אין הלשון הראשונה חולקת על כך - אע"פ שאינה מביאה מקור לדין זה.

הקרבת בעל מום של נכרי בבמה: יש לדקדק נפקא מינה לדינא בין שתי הלשונות, לגבי הקרבת בעל מום של נכרי בבמה. הלשון הראשונה נקטה שיש הוה אמינא להתיר את הקרבתו ב'מזבח דידן', וזוהי ההקרבה שנאסרה בפסוק. הלשון השניה נקטה שיש הוה אמינא 'אימא אן נמי נקביל מינהון', כלומר נקבל מהם את הבעל מום להקריבו, וזוהי ההקרבה שנאסרה בפסוק. הנה בלשון הראשונה משמע שכל האיסור על ישראל להקריב בעל מום של נכרי, הינו רק במזבח של ישראל. ואילו הלשון השניה סתמה דבריה, ואפשר לפרש בה שאיסור זה הינו גם בבמה.

⁴⁶ כתבנו כפשטות הגמרא וכפי שפירשה רגמ"ה. אמנם בספר מושב זקנים (ויקרא כב כב) וכן בדברי הרב המעילי (שטמ"ק אות ד), מבואר שפירשו את דברי הלשון הראשונה להיפך: התיבות 'על המזבח', מרבות איסור זריקת דמו של בעל מום [כדעת הלשון השניה]. והתיבות 'לא תקריבו' בפסוק 'ומעוך וכתות... לא תקריבו', אינן מלמדות הלכה אלא הן 'אורחיה דקרא'.

לכאורה נחלקו הראשונים כיצד לפרש את הלשון השניה: רש"י פירש שהאיסור הוא ב'מזבח המיוחד', ואם כן אין חילוק בין הלשונות, אך רגמ"ה פירש שהאיסור המדובר הוא ב'במה דילן', ואם כן נחלקו הלשונות בהלכה זו.

חיפשי בשאר ראשונים לראות מה דעתם בנושא. מצאתי שבפירוש ר"ח פלטיאל ויקרא כב יח [וכן בחיבורים נוספים מבעלי התוספות שם], מפורש שאיסור הקרבת בעל מום של נכרי הוא דווקא במזבח שבמשכן, אבל לא בבמות שבשדות. כך משמע אף מדברי ספר החינוך (מצוה רצב) הכותב שאיסור זה נוהג רק בזמן שבית המקדש קיים, ומשמע שאין איסור זה נוהג בבמה⁴⁷.

אם אכן נחלקו הלשונות בדין הקרבת בעל מום של נכרי בבמה, אפשר לתלות מחלוקת זו בהבדל אחר שבין הלשונות. הלשון השניה סוברת שיש לימוד מיוחד בפרשה לאסור הקרבת בעל מום של ישראל בבמה. לפי זה מובן שכאשר יש לימוד לאסור הקרבת בעל מום של נכרי, לימוד זה מתייחס גם לבמה. בלשון הראשונה לא מצאנו לימוד מפורש בפרשה לאסור הקרבת בעל מום של ישראל בבמה [אפילו שכנראה מודה הלשון הראשונה שהקרבה זו אסורה]. לפי זה מובן שכאשר יש לימוד לאסור הקרבת בעל מום של נכרי, אין הכרח שלימוד זה מתייחס גם לבמה.

הערה

בסוגייתנו יש חידוש גדול בסגנון הלשונות, נראה שבעל הלשון השניה ראה את הלשון הראשונה ורומז במה חולק הוא על הלשון הראשונה. הלשון הראשונה סוברת שלא תקריבו' נדרש לרבות איסור זריקת דמו של בעל מום⁴⁸. הלשון השניה סוברת שלא תקריבו' נדרש ללימוד אחר, ולכן כבר בתחילת הלשון השניה מתרצת הגמרא מהיכן נלמד איסור זריקת דמו של בעל מום: 'וזריקה נפקא ליה מעל המזבח, ולרבנן נמי תיפוק להון זריקה מן על המזבח, הכי נמי...'. סגנון זה יתכן רק אם בעל הלשון השניה ראה את הלשון הראשונה הדורשת 'מלא תקריבו' איסור זריקת דמו של בעל מום. ואילו אם דברי הלשון הראשונה לא היו לעיני בעל הלשון השניה, לא היה צריך להזכיר כלל בסוגייתנו את איסור זריקת דמו של בעל מום, אלא להניח בהבנה הפשוטה שדין זה נלמד מתיבות 'על המזבח', כפי שמובא בבבלייתא בעמוד הקודם.

בגרסת השטמ"ק, הועתקו התיבות 'וזריקה נפקא ליה מעל המזבח' גם לתחילת הלשון הראשונה לפירוש דברי ריב"ז, לפני שהוזכר שת"ק לומד את איסור הזריקה מתיבות 'לא תקריבו'. קשה על גירסה זו מדוע צריכה הגמרא לתרץ את עצמה ולהביא מקור להלכה שעדיין לא הוזכר הקשרה לסוגיה. אי לכך נראה שבאמת תיבות אלו מקומם רק בלשון השניה [והיא הוצרכה לכתוב תיבות אלו כדי לתרץ את עצמה כנגד טענת הלשון הראשונה], ובגירסה שלפני השטמ"ק הושפעה הלשון הראשונה מהלשון השניה בדבר זה ובדברים נוספים כפי שהבאנו בשינויי הנוסחאות ובפירוש הלשונות.

⁴⁷ בסוף ספר תורת הבמה (עמוד שעב), כתב כי יתכן שמודה שיטה זו בזמן היתר במות, לאסור להקריב בעל מום של נכרי אפילו בבמה. ראה שם מה שכתב עוד בעניין הקרבת בעל מום של נכרי בבמה.
⁴⁸ ויש אומרים שהלשון הראשונה אמרה זאת רק כ'הוה אמינא' לפי שיטת ת"ק, כפי שהבאנו בהערה 46.

סימן כ [ז ע"א]

הקדמה

ריש לקיש סבר שעל בעל מום מעיקרו [-מתחילתו] אין מלקות. ר' יוחנן הוכיח שלא כדברי ריש לקיש, אלא גם בבעל מום מעיקרו יש מלקות. על כך הקשה ריש לקיש מסברא שבעל מום מעיקרו הינו כדקל בלבד, ומדוע ילקו עליו משום בעל מום.

תירץ על כך ר' יוחנן:

לשון ראשונה

אמר ליה דיקלא לא זילא מילתא מין עצים הוא; בעל מום מעיקרו זילא מילתא, כיון דשביק תמימים ואקדיש בעלי מומין מיהייב.

לשון שניה

א"ל אפילו הכי בזיא מילתא, דדקל ליכא במינו לא לקי; לאפוקי בעל מום, כיון דאיכא במינו לקי.

שינויי נוסחאות

לא. כך הוא בכל כתבי היד ובפירוש אחד הראשונים. בדפוסים כתוב **לאו. זילא.** – כך הוא נוסח הדפוס, רוב כתבי היד ופירוש אחד הראשונים. בכת"י פריז ווטיקן 120 הנוסח **בזיא. מין עצים.** בכת"י וטיקן 119 נוסף **בעלמא. מעיקרו.** כך הוא בדפוס ונציה ובכל כתבי היד. בדפוס וילנא כתוב **מעיקרא. תמימים.** בכל כתבי היד כתוב **תמימים** או **תמימין.** בדפוס ונציה כתוב **תמי'**, ובדפוס וילנא פתחו בטעות **תמים.**

לא לקי. כך הנוסח בדפוסים ובוטיקן 120. בשאר כתבי היד חסירות התיבות **לא לקי.**

מקורות הלשונות

מקורות הלשון הראשונה: בכתבי היד: מינכן.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: רש"י, רבינו גרשום.

מקורות לשתי הלשונות: נוסח הדפוס. בראשונים: פירוש אחד הראשונים. [בפירוש זה לא נכתב שיש שתי לשונות, אלא מצטט מתוך שתי הלשונות]. בכתבי היד: פלורנץ, פריז, וטיקן 119, וטיקן 120.

פירוש הלשונות

עיקר התירוץ בשתי הלשונות שווה. ר' יוחנן מתרץ שבהמה בעלת מום מעיקרה איננה כדקל, מכיוון שיש בהמות שאינן בעלות מום וראויות הן להקרבה. לעומת זאת דקל הוא דבר שאין במינו דבר הראוי להקרבה.

בלשון הראשונה נאמר 'ואקדיש'. משמע שריש לקיש והדנים עמו התייחסו למקדיש ולא למקריב, כרש"י ולא כתוס'. ייתכן שתוס' גרסו כלשון השניה שלא קיימת בה תיבה זו.

בלשון הראשונה נוסף בסברת החיוב: "כיון דשביק תמימים ואקדיש בעלי מומין". דהיינו, המביא בהמה לקרבן חלה עליו חובה שקרבנו יהיה בהמה תמימה, ואם הביא בהמה בעלת מום [אפילו אם היא בעלת מום מעיקרה] הרי הוא לוקה על כך שלא הביא בהמה אחרת תמימה. **בלשון השניה** לא נאמרה סברא זו, ואפשר לבאר בה סברות שונות. רש"י ו'פירוש אחד הראשונים' נקטו בפירושם ללשון השניה את סברת הלשון הראשונה. אמנם הרמב"ם הביא את סברת החיוב על הקדשת בעל מום לדמי נסכים במילים אלו 'שבזיון קדשים הוא', ודברים אלו נראים כלקוחים מהלשון השניה בלבד. בספר דבר יהושע (חלק ג, אבן העזר, סימן ט, אות י) חידש שלדעת הרמב"ם סברת הלשון השניה שונה מסברת הלשון הראשונה. לדבריו, סברת הלשון השניה היא שגם בהמה בעלת מום מעיקרה נראית כקרבן, מכיוון שיש בהמות אחרות תמימות הראויות לקרבן. ולפיכך לוקה מי שהביא בהמה זו לקרבן.

עוד הוסיף בעל 'דבר יהושע' וביאר על פי דרך זו הבדל הקיים בניסוח הלשונות, איזה כינוי נקטה כל לשון כלפי הקדשת בעל מום לגבוה. הלשון הראשונה נקטה 'זילא מילתא' והלשון השניה נקטה 'בזיא מילתא'. ביאר בספר הנ"ל ש'זילא מילתא' הינו זלזול בכבוד המלך, על ידי שלא מקדיש את הבהמה שצריך להקדיש. ואילו 'בזיא מילתא' הינו ביזוי הקדשים על ידי עצם הבהמה שמקדיש. יש לדעת שביאור זה אינו תואם לכל כתבי היד, מכיוון שיש כתבי יד שגרסו גם בלשון הראשונה 'בזיא מילתא' כפי שהבאנו בשינויי נוסחאות.

נפקא מינה בין הלשונות

בספר דבר יהושע (שם) חידש כי תתכן נפקא מינה בין הלשונות, לענין המקדיש בהמה בעלת מום לדמי נסכים. לפי הלשון הראשונה פטור מכיון שעל מקדיש זה לא חלה כלל חובת הקרבת בהמה תמימה; אך לפי הלשון השניה חייב, כפי שאומר רבא בגמרא בסמוך: 'השתא דאמור טעמא דבעל מום דלקי משום דבזיא מילתא, אפילו הקדיש ליה לדמי נסכים נמי לקי'⁴⁹. ומחדש בעל 'דבר יהושע' שאולי דברי רבא הם רק כלפי הלשון השניה הסוברת טעם 'בזיא מילתא' ולא לפי הלשון הראשונה הסוברת טעם 'זילא מילתא'.

דברים אלו מחודשים, לומר שדברי רבא מתייחסים רק לאחת מן הלשונות שבגמרא. ולפי זה על כרחנו נאמר שחילוק הלשונות קדם לרבא, שהרי אם כבר היתה הסוגיא ערוכה עם דברי רבא, לא היה שייך להחליף את תחילת הסוגיא לסברא הנוגדת את סברת רבא. ורק אם היו לפני רבא עצמו שתי לשונות, יתכן שרבא התייחס בדבריו ללשון השניה בלבד. ראה עוד מה שנכתוב ב'הערה' לגבי ענין זה.

לענ"ד יתכן לומר נפקא מינה אחרת, בצירוף שבו אין כלל בהמות תמימות שאפשר להקדישן. לפי סברת הלשון הראשונה יתכן שאם כל הבהמות בעולם הן בעלות מום, ואדם אחד הביא בהמה בעלת מום מעיקרה, לא עבר אדם זה בלאו. מכיוון שאין לו אפשרות להביא בהמה תמימה. ואולי אפילו אם יש בהמות תמימות אך ממין הבהמה שהביא אין בעולם בהמה תמימה, הרי הוא פטור מכיוון שלא יכל להביא בהמה תמימה ממין זה. אך לפי סברת הלשון השניה [כפי שביארה בעל דבר יהושע] וודאי חייב המביא בהמה בעלת מום, אף אם כל הבהמות העולם הינן בעלות מום.

הערה

האם המשך הגמרא הוא על פי הלשון השניה?

המשך הסוגיא כך הוא: "אמר רבא השתא דאמור טעמא דבעל מום דלקי משום דבזיא מילתא...". הביטוי 'בזיא מילתא' תואם ללשון השניה [ובמקצת כתבי יד הינו גם בלשון הראשונה כנזכר למעלה]. בפשטות מסתבר שלשון המשך הגמרא שלפנינו הינו ממהדורת הלשון השניה, ואילו במהדורת הלשון

⁴⁹ העתקתי לשון הגמרא על פי הנוסח המתוקן (שטמ"ק אות טז) ואין שינוי משמעותי.

הראשונה היה כתוב 'אמר רבא... משום דזילא מילתא...'. אמנם בכתבי היד אין כלל מקור להנחה זו, מכיוון שבכל כתבי היד קיימות בדברי רבא רק התיבות 'בזיא מילתא'. ראה גם מה שהבאנו ב'ביאור הלשונות' מספר דבר יהושע.

סימן כא [ז ע"ב]

הקדמה

שנינו בברייתא: 'המקדיש בעלי מומין לגבי מזבח עובר משום חמשה שמות; משום... ומשום בל תקטירו כולו ומשום בל תקטירו מקצתו'. הקשתה הגמרא מן הברייתא על אביי הסובר שעל שני הלאוים האחרונים לוקים רק פעם אחת. מתרצת הגמרא כי אכן כוונת הברייתא לחייב על שני הלאוים האחרונים מלקות פעם אחת בלבד, והלאו החמישי החסר הינו הלאו של קבלת הדם.

על כך מקשה הגמרא:

לשון שניה: ל"א, והא מדסיפא רבי יוסי בר' יהודה היא, רישא רבנן; תיובתא דאביי, תיובתא.

לשון ראשונה: קבלת הדם, לר' יוסי ברבי יהודה אית ליה, לתנא קמא לית ליה, קשיא.

שינוי נוסחאות

לשון שניה – על פי: דפוס וילנא, דפוס ונציה. כתיב יד: פלורנץ, וטיקן 119.

היא. בכתבי היד הוי. שני הסגנונות נמצאים בש"ס במקומות אחרים.

לשון ראשונה – על פי: דפוס וילנא, דפוס ונציה, כל כתיב היד.

קבלת הדם. בדפוס וילנא **קבלת דם**. אך בכתבי היד פלורנץ, פריז, וטיקן 119, וטיקן 120 כתוב **קבלת הדם**, וכן מוכח ברש"י ד"ה וקפריך. בגמרא כתוב **קבלת הדם** שתי פעמים: 'אפיק הקטרת מקצתו ועייל קבלת הדם, קבלת דם לר' יוסי ברבי יהודה אית ליה...'. בדפוס ונציה ובכת"י מינכן נחסרה פעם אחת מפני טעות הדומות. אך גם מכך משמע שהגירסה המקורית היא **קבלת הדם**.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: בראשונים: פריז, מינכן, וטיקן 120. כלשון זו מוכח בשו"ת ראב"ן סימן לד שציטט כי הגמרא מסיקה בקשיא ולא בתיובתא.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: ספר המצוות לרמב"ם ל"ת צד, רמב"ן בהשגות על ספר המצוות שורש ט, תוס' ר"ד פסחים מא ע"א. ראשונים אלו לא ציטטו את כל נוסח הלשון השניה, אלא רק הביאו שהגמרא הסיקה בתיובתא.

מקורות לשתי הלשוניות: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י. [רש"י לא הזכיר בפירוש שיש שתי לשונות, אמנם ציטט את התיבות 'קבלת הדם' מהלשון הראשונה, ותיבות 'רישא רבנן' מהלשון השניה]. בכתבי היד: פלורנץ, וטיקן 119.

פירוש הלשונות

הקושיה שווה בשתי הלשונות, אך לשון הקושיה שונה. הגמרא מקשה מכך שרק ר' יוסי בר' יהודה מחייב מלקות על הלאו של קבלת הדם, ואילו תנא קמא חולק על כך. לכן אי אפשר לומר שהלאו החמישי בדברי תנא קמא הינו הלאו של קבלת הדם, אלא מוכח שיש מלקות נפרדות על הקטרת כולו ועל הקטרת מקצתו. כדעת רבא ולא כדעת אביי.

מלבד הבדל הניסוח בין שתי הלשונות, קיים הבדל בסיום קושיית הגמרא. הלשון הראשונה מסיקה 'קשיא', והלשון השניה מסיקה 'תויבתא דאביי תויבתא'.

נפקא מינה בין הלשונות

יש מהראשונים הסוברים שקיים חילוק בין 'קשיא' ל'תויבתא'. 'קשיא' אינו נדחה מהלכה, אך 'תויבתא' דוחה מהלכה. ראה בספר שדי חמד (כללים, כללי הקוף, אותיות ל – לב), שם הביא מדברי האחרונים שדנו בדעת כמה ראשונים, מי סובר כלל זה ומי חולק עליו.

לפי הסוברים חילוק זה יתכן שיש נפקא מינה לדינא בין הלשון הראשונה לשניה. הלשון הראשונה סוברת שדברי אביי לא נדחו, ואילו הלשון השניה סוברת שדברי אביי נדחו. יש לטעון על דברינו שגם אם אין קושיה על דברי אביי, יש לפסוק כרבא על פי הכלל המקובל שהלכה כרבא נגד אביי. אמנם לרמב"ם (ספר המצוות ל"ת צד) היתה בסוגייתנו גירסה הפוכה, המחליפה את דברי אביי ודברי רבא, וקושיית הגמרא כעת היא על דברי רבא. לפי גירסה זו יתכן שיש נפקא מינה לדינא בין הלשונות האם יש לפסוק כדברי רבא.

בדברי הראשונים לא מצאתי שדנו בחילוק זה שבין הלשונות, אלא הרמב"ם (ספר המצוות שם, איסורי מזבח פ"א ה"ד) פסק כשיטה הפוטרת על לאו שבכללות, אפילו שגרס 'תויבתא', הרמב"ן (השגות על ספר המצוות, שורש ט) ותוס' רי"ד (פסחים מא.) פסקו כשיטה המחייבת בסוגייתנו על לאו שבכללות, על פי מה שגרסו 'תויבתא'. לעומתם, הראב"ן שגרס 'קשיא' ציין שדברי אביי לא נדחו מהלכה.

סימן כב [ז ע"ב]

הקדמה

שנינו במסכת מעשר שני (פ"א מ"ב): "בכור מוכרין אותו תם חי". חידש רב נחמן בסוגייתנו כי אפשרות המכירה נאמרה רק בבכור בזמן הזה שאין בית המקדש קיים.

נימק רב נחמן את טעמו:

לשון שלישית

לשון שניה
הואיל ויש לכהן
שותפות בו.

לשון ראשונה
הואיל ואית ליה לכהן
זכיה בגווייה.

מקורות הלשונות

מקורות הלשון הראשונה: בראשונים: רש"י, רגמ"ה. בכתבי היד: פלורנץ, וטיקן 120, פריז, מינכן.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: שטמ"ק ב אות יז בשם 'ס"א'. בכתבי היד: גליון פלורנץ.

מקורות הלשון השלישית: בכתבי היד: וטיקן 119.

מקורות ללשון הראשונה וללשון שניה: דפוס ונציה. [שתי הלשונות מובאות בזו אחר זו ללא התיבות 'לישנא אחרינא'. בדפוסים חדשים הוסיפו סוגרים סביב תיבות הלשון השניה].

פירוש הלשונות

לדעת רב נחמן הכהן יכול למכור בכור חי תם רק בזמן הזה שהבכור מיועד לכך שימתינו עד שיפול בו מום ויאכלנו הכהן, ומצב זה גורם שהכהן הינו בעליו של הבכור. אך בזמן המקדש שהבכור התם מיועד להקרבה - אין הכהן בעליו של הבכור.

קיים הבדל בין הלשונות באיזה ביטוי להגדיר את בעלותו של הכהן על בכור תם **בזמן הזה**: הלשון הראשונה נקטה שיש לכהן זכיה בבכור, הלשון השניה נקטה שיש לכהן שותפות בבכור, ובלשון השלישית לא נאמר כלל מה גדר בעלותו של הכהן⁵⁰.

הסוגיה תמשיך לדון באריכות אם יש לכהן בעלות על בכור תם **בזמן בית המקדש**, ובכל הסוגיה הגמרא תנקוט בלשונה שהנידון הוא האם יש לכהן זכיה בבכור תם בזמן בית המקדש. בשתי המובאות הראשונות שציטטה הגמרא לשון זו הסגירו את תיבות אלו בסוגרים עגולות. איני יודע מי עשה כן ומה טעמו. על כל פנים, נוסח זה נמצא בדפוס ונציה ובכל כתבי היד ואיני רואה סיבה למחקו.

עולה כי הלשון השניה חילקה בין בכור תם בזמן הזה ובין בכור תם בזמן המקדש. לגבי הראשון הסברא היא שיש לכהן שותפות בבכור, ולגבי השני הסברא היא - לפי המקשים על רב נחמן - שיש לכהן זכיה בבכור.

נראה לבאר את טעם החילוק כך: בכור תם עומד לשני יעודים, יעוד אחד הוא שיוקרר הבכור במקדש, יעוד שני הוא שיפול בבכור מום ויאכל לכהן. הבעלות על בכור בזמן הזה - לדעת רב נחמן - היא רק משום היעוד השני שמיועד ליפול בו מום ולהאכל לכהן. אם כן יש לפנינו שותפות בין שני היעודים, ודי בחלק השותפות של היעוד השני כדי לעשות את הכהן לבעלים. לעומת זאת, בעלותו של הכהן על בכור תם בזמן המקדש - לפי המקשים על רב נחמן - אינה שותפות בין שני יעודים, אלא גם היעוד של ההקרבה במקדש מגדיר את הכהן כבעלים שהרי אחרי ההקרבה הכהן יקבל את בשרו של הבכור⁵¹.

הלשון הראשונה נקטה את הסברא שיש לכהן זכיה בבכור, גם לגבי בכור בזמן הזה לדעת רב נחמן.

הלשון השלישית לא הסבירה כלל מה גדר בעלותו של הכהן בבכור בזמן הזה לדעת רב נחמן.

בתחילת הסוגיה, כאשר רב נחמן חילק בין בכור בזמן הזה ובין בכור בזמן המקדש, הוסיף שטמ"ק ב אות יח תיבות נוספות לגבי בכור בזמן המקדש, וזה לשונו: "ל"א הואיל ואין לכהן זכיה בגויה, ל"א הואיל ואין לכהן שותפות בו". ניכר כי שתי לשונות אלו מקבילות ללשון הראשונה וללשון השניה בתחילת דברי רב נחמן, ובאה הגמרא לומר כי הסברא שנאמרה לגבי הבעלות על בכור תם בזמן הזה אינה שייכת לגבי בכור תם בזמן המקדש. לעומת זאת, בהמשך הסוגיה הגמרא דנה האם באמת יש לכהן בעלות על בכור תם בזמן המקדש, ושם משתמשת הגמרא [לפי שתי הלשונות] רק בסברת הזכיה ולא בסברת השותפות, מחמת שמוסכם כי בנידון זה לא שייכת סברת השותפות אלא סברת הזכיה.

כל הכתוב כאן הוא רק לפי הנוסח שלפנינו בלשון השניה, בו מוזכרת הסברא 'הואיל ויש לכהן שותפות בו' בתחילת הסוגיה בלבד. אכן יש מקום לשער כי בנוסח המקורי של הלשון השניה היתה כתובה סברא זו לכל אורך הסוגיה, בין כאשר מדובר על בכור תם בזמן הזה [לדברי הכל], ובין כאשר מדובר על בכור תם בזמן המקדש [לפי החולקים על רב נחמן]; ומה שהובאה לפנינו גירסתה של הלשון השניה [בדפוס ובגליון פלורנץ ובשטמ"ק] רק בתחילת הסוגיה, הרי זה משום שסמכו על המעיין שיבין כי צריך להחליף בכל הסוגיה את הביטוי "אית/לית - לכהן זכיה בגויה" בביטוי "יש/אין - לכהן שותפות בו". אם השערה זו נכונה, בטל כל מה שכתבנו לעיל בביאור החילוק בין בכור תם בזמן המקדש ובין בכור תם בזמן הזה.

⁵⁰ אפשר שהלשון השלישית היא המקורית, ושתי הלשונות הראשונות הינן מאוחרות יותר, ומחמת שבמקור לא היה הסבר נחלקו הלשונות איזה הסבר להוסיף. אפשר גם שהלשון השלישית אינה אלא השמטה מאת הסופר שהתלבט אם להעתיק כלשון הראשונה או כלשון השניה, ראה תופעה כזו בפרק ג סימן ב לגבי כת"י וטיקן 119 שהוא הינו המקור ללשון השלישית בענייננו.

⁵¹ יש להתבונן עוד אם סברת החולקים על רב נחמן הינה משום ההקרבה במקדש או משום שיכול ליפול בבכור מום.

קיים הבדל נוסף בין הלשונות בכך שהלשון הראשונה התנסחה בארמית, והלשון השניה התנסחה בלשון הקודש.

נפקא מינה בין הלשונות
אין בידי נפקא מינה לדינא בין הלשונות.